

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

GRAMATIKA JOSIPA VOLTIĆA POSLIJE DVJESTOTINJAK GODINA

Josip Voltić
GRAMMATICA ILLIRICA / ILIRSKA GRAMATIKA (1803.)

Zagreb; Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2016.,
priređile i popratnu studiju napisale Marijana Horvat i Sanja Perić Gavrančić

Ilirska gramatika (*Grammatica illirica*) Josipa Voltića u objavljenoj monografiji četrnaesta je knjiga pretisaka u institutskoj biblioteci Hrvatska jezična riznica i uspješno nastavlja niz dosad objavljenih pretisaka i prijevoda gramatika (usto i pravopisa hrvatskoga jezika) i to od prve Kašićeve gramatike sve do jezikoslovnih djela u 19. stoljeću. Prijevodom i pretiskom izvornika Voltićeva je gramatika ponovno zaživjela u knjižnome izdanju, doduše kao samostalno djelo, poslije dvjestotinjak godina. Autor gramatike, Josip Voltić, rođen je 1750. godine u Tinjanu u Istri. Nakon završetka osnovne škole upisuje isusovačku gimnaziju u Gorici, poslije toga školuje se u Zagrebu u Višoj školi za državoslovne i financijske nauke, a na bečkome sveučilištu studirao je pravo. Bavio se prevodenjem radeći u izdavačkoj tvrtki, bio je zaposlenik bečke talijanske opere, radio je i

kao privatni učitelj hrvatskoga jezika. Iz političkih razloga bio je optužen za protudržavni aktivizam te su mu austrijske vlasti zaplijenile sve rukopise i pisma. Umro je u Beču 1825. godine. Od spisateljske djelatnosi valja npr. izdvojiti njegove prijevode djela s njemačkoga jezika na talijanski, latinski prijevod talijanskoga pravnog spisa i latinski prijevod rasprave o vinogradarstvu prema francuskome izvorniku. Svoja *Bečka pisma* (*Lettere viennesi*), knjigu pisanu talijanskim jezikom, objavljuje u Beču 1789. godine, izražavajući oblikom epistolarnih zapisa prikaz i kritiku bečkoga društva, a uz to i političkih i društvenih prilika toga doba.

Međutim najvažnije Voltićevo djelo na području jezikoslovlja je trojezični hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik s aneksnom gramatikom *ilirskoga jezika*. Josip Voltić objavio je u Beču 1803. godine *Ricsoslovník* (*Voca-*

bolario – Wörterbuch) iliriskoga, italianskoga i nimacskoga jezika s' jednom pridpostavljenom grammatikom illi pismenstvom, koja je sada u ovome samostalnom izdanju pred nama i (pre)dana čitateljima. Prema izvorniku to je kratka aneksna gramatika od šezdesetak stranica koja je služila kao priručna uz trojezični rječnik. Gramatika je pisana dvostupačno, talijanskim i njemačkim jezikom istodobno, s oprimjerenjima na hrvatskome jeziku navedenim u gramatičkim objašnjenjima i hrvatsko-talijansko-njemačkim sprezdbenim i sklonidbenim obrascima. Uz kratak opis izgovora pojedinih hrvatskih glasova gramatika obuhvaća morfologiju i sintaktička pravila, sadržavajući primjere sklonidbe i sprezanja promjenjivih vrsta riječi te osnovna gramatička objašnjenja i primjere nepromjenjivih vrsta riječi. U sintaktičkome dijelu donosi osnovna pravila sintakse pojedinih vrsta riječi (imenica, pridjeva, zamjenica i glagola) i „opisuje tek poneku odliku koja bi se smatrala sintaktičkom jer pretežu opisi morfoloških pojava”¹. Navedenu tvrdnju može potkrijepiti npr. opis svršenih i nesvršenih glagola u hrvatskome jeziku koji Voltić smješta u posebno naslovljeni odjeljak o učestalim gla-

golima u sintaktički dio gramatike: „Učestali glagoli označuju produživanje ili nastavljanje neke radnje, a izvode se od glagola jednostavnoga i određenoga značenja, kao što od *kupiti* postaje učestali glagol *kupovati* itd.” (prema prijevodu izvornika, str. 133, 135). Da je kojim slučajem upotrebljavao hrvatske gramatičke nazive, onda bismo dobili hrvatski naziv nesvršenih glagola (koje je definirao pomoću njihova gramatičkoga značenja). Iako je na temelju gramatičkoga opisa učestalih glagola moguće zaključiti da je riječ i o opisu načina vršenja glagolske radnje (modalitet radnje, akcionalnost, glagolskovidska značenja), ovdje to ipak valja razumijevati u okviru opisa glagolskoga vida jer Voltić supostavlja glagolske parnjake na temelju postavke o njihovu morfološkom izvođenju (nesvršeni se tvori iz svršenoga). Što se tiče navedene glagolske kategorije, Voltićeva se gramatika s početka 19. stoljeća svrstava u red onih gramatičkih opisa hrvatskoga jezika u kojima se kategorija glagolskoga vida opisuje posredno, kao i u njegovih prethodnika.

Kad je riječ o drugim gramatičkim kategorijama, gramatika sažeto donosi prikaz morfološke strukture hrvatskoga jezika samim time što je bila zamišljena kao temelj za usvajanje jezika, što je uporabom i vježbom valjalo proširivati u stjecanju govornih i pisanih vještina

¹ Darija Gabrić Bagarić. 2008. Gramatica illirica Josipa Voltiggija (1803.). *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 34. Zagreb.

onima koji uče hrvatski jezik. Uz to što je obimom kratka, gramatika je jasna i pregledna, bez obilnih i opširnih objašnjenja i definicija. Tako deskriptivni dijelovi nisu opširni i detaljni, a dolaze u slučaju kakva objašnjenja u obliku kratkih gramatičkih napomena ili bilježaka.

Voltićeva je gramatika pritom bila i prva u nizu gramatika hrvatskoga jezika objavljenih u 19. stoljeću, a s druge strane „Josip Voltić posljednji je dopreporodni jezikoslovac koji u svom djelu ujedinjuje i rječnik i gramatiku” (str. 146). Strukturu i sadržajem djelo se najviše nadovezuje na gramatike hrvatskoga jezika 18. stoljeća. Usporediva je ponajprije s Della Bellinim jezikoslovnim djelom, tj. aneksnom gramatikom *ilirskoga jezika* kao popratnim dijelom opsežnoga talijansko-latinsko-hrvatskoga rječnika (1728.), a uz to i s jezičnim priručnikom *Svašta po malo iliti kratko složenje imena i riči u ilirski i njemački jezik* (1761.) Blaža Tadijanovića u kojemu se uz pojmovno strukturirani praktični priručni rječnik (hrvatsko-njemački) donosi aneksna gramatika u kojoj se tumače samo pojedina osnovna gramatička pravila, ali uz navedeno i primjeri konverzacije i obrasci pisama. Što se tiče metajezika gramatika hrvatskoga jezika i kontrastivnih obilježja jezičnoga opisa, Voltićevo je djelo slijedilo i

temeljna obilježja Relkovićeve dvojezične *Nove slavonske i nimačke garamatike* (1767.) i gramatike Marijana Lanosović *Neue Slavonische und Deutsche Grammatik* (1778.).

Tako Voltić ujedno nastavlja, ali i završava niz gramatika hrvatskoga jezika objavljenih uz rječnike, a iz praktičnih razloga, uključujući i didaktička (s obzirom na njegovo obavljanje službe podučavanja hrvatskoga jezika strancima), ispisuje i sažima najvažnija glososlovna i oblikoslovna obilježja hrvatskoga jezika.

Voltićeva aneksna gramatika, i to u samostalnome izdanju bez rječnika, drugi put je zaživjela upravo u ovome stoljeću dvjestotinjak godina poslije objavljivanja izvornika, i to marom i nastojanjem priređivačica monografije, dr. sc. Marijane Horvat i dr. sc. Sanje Perić Gavrančić. U kontekstu istraživanja povijesti hrvatskoga jezika i hrvatske gramatičke misli na temelju dopreporodnih hrvatskih gramatika, autorice su priredile ovo institutsko monografsko gramatičko izdanje. U njemu je objavljen pretisak prethodno ukratko opisanoga teksta Voltićeva izvornika. Svakoju je stranici pretiska izvornika supostavljen tekst hrvatskoga prijevoda gramatike, za koji je zaslužna dr. sc. Sanja Perić Gavrančić kojoj je polazište za hrvatski prijevod bio talijanski jezik, a mjestimične razlike u odnosu na njemačku inačicu popratila je objašnjenjem u bilješkama. Time

je ostvaren prvi cjelovit hrvatski prijevod Voltičeve gramatike hrvatskoga jezika, u kojoj su primarni metajezici talijanski i njemački.

Transkripciju hrvatskoga teksta, zastupljenoga hrvatskim leksemima kao gramatičkim oprimjerenjima, zajednički su izradile dr. sc. Sanja Perić Gavrančić i dr. sc. Marijana Horvat prema načelima objašnjenim u kratkome predgovoru izdanja.

Obje su znanstvenice i autorice opširne popratne studije pod naslovom *Život i djelo Josipa Voltića*, koja sadržajno slijedi nakon pretiska izvornika s prijevodom teksta gramatike, a obuhvaća nekoliko tematskih poglavlja. U prvome se od njih ocrtava životni put Josipa Voltića, u drugome se propituje njegov cjelokupan spisateljski i prevoditeljski rad. U trećemu poglavlju opširno se analiziraju Voltičevi jezikoslovni prinosi, gramatički i leksikografski, i to najprije u kontekstu Voltičevih prethodnika, npr. Della Belline aneksnе gramatike i trojezičnog rječnika, gramatičkoga priručnika Blaža Tadijanovića te Relkovićeve i Lanošovićeve gramatike, a zatim i u okviru Voltičevih polazišta i općega europskog konteksta. Tako autorice ističu pojavu Voltičeva priručnika u kontekstu bečke jezične politike prema hrvatskim krajevima u doba Josipa II., tijekom čije je vladavine došlo do piticanja učenih ljudi iz različitih dijelova Monarhije da djeluju

na standardizaciji nacionalnih jezika. Nadalje, autorice tumače pitanja grafije prema Voltičevim rješenjima jer je priručnik između ostaloga namijenjen strancima koji žele učiti hrvatski jezik. S druge strane, grafija Voltičeva *Ričoslovnika* zacrtana je bečkom odlukom o ortografskoj standardizaciji *ilirskoga* jezika prema propisanim načelima tzv. slavonske grafije, koja je u povijesti hrvatske pismenosti bila jedan od brojnih pokušaja rješavanja problema grafijske neujednačenosti. Iz Voltičeva opisa izgovora grafema (utemeljena najčešće kontrastivno prema fonetskim obilježjima talijanskoga i njemačkoga jezika) valja istaknuti npr. da Voltić donosi i varijante izgovora, pa tako u opisu izgovora grafema *ć* tvrdi da se u Slavoniji, Hrvatskoj i Bosni izgovara drukčije nego u Dalmaciji.

Analizira se i struktura *Ričoslovnika* kojemu je polazišni jezik bio hrvatski (u odnosu na dotad objavljene rječnike kojima polazni stupac nije bio hrvatski), zatim leksik zastupljen u abecedariju rječnika te Voltičev prinos rječotvorju. Hrvatski dio *Ričoslovnika* (s naslovom u ikavskom liku) donosi riječi iz svih triju narječja i navodi sva tri izgovora. Leksemi se u rječničkome članku navode u kanonskome obliku s pripadajućim gramatičkim odrednicama i odgovarajućim talijanskim i njemačkim istovrijednicama. Od gramatičkih oznaka kanonskoga lika za

imenice se navodi završni slog genitiva jednine i oznaka roda, za pridjeve padežni nastavak za ž. i s. rod, za glagole završni slogovi 1. l. jd. prezenta i gl. pridjev radni m. roda. Glavni izvori rječničke građe Voltićevu rječniku bili su rječnici J. Mikalje, A. Della Belle i I. Belostenca te prvi dio Stullijeva rječnika, a „autor je leksikografsku građu i znatno proširio” (str. 157).

U posebnome poglavlju studije propituje se sam gramatički opis kojim je Voltić na temelju talijanskoga i njemačkoga metajezika osnovna obilježja gramatike hrvatskoga jezika približio širem krugu europskoga čitateljstva.

Studija završava izdvojenim kratkim ljetopisom Josipa Voltića i preglednim popisom literature s dosadašnjim starijim i novijim znanstvenim bibliografskim jedinicama posvećenim Voltićevu jezikoslovnom djelovanju.

Osim autoricama, na ovoj izvrsnoj gramatičkoj monografiji treba zahvaliti ravnatelju dr. sc. Željku Joziću u ime nakladnika, koji je podržao objavljivanje rukopisa monografije u institutskome nizu pretisaka, zatim recenzenticama knjige dr. sc. Ivani Lovrić Jović i dr. sc. Kristini Štrkalj Despot, te suradnicima u institutskoj izdavačkoj službi za računalnu i tehničku pripremu i obradu knjige, gosp. Davoru Milašinčiću i gosp. Damiru Raliću.

Ovim vrijednim knjižnim jezikoslovnim prinosom ostvarenim u institutskoj biblioteci s nizom pretisaka Voltićeva *Ilirska gramatika* u okviru cjelovite monografije autorica Sanje Perić Gavrančić i Marijane Horvat predaje se znanstvenoj i stručnoj javnosti te svim čitateljima kao prilog razvojnemu tijeku hrvatske gramatičke misli i povijesti hrvatskoga književnog jezika.

Željka Brlobaš